

M. R. ŠTEFÁNIK

EKVÁDORSKÝ ZÁPISNÍK

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

EKVÁDORSKÝ ZÁPISNÍK

Milan Rastislav Štefánik

EKVÁDORSKÝ ZÁPISNÍK

(z roku 1913)

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

Epilogue © Jozef Husár 2005

Cover design © Hana Kohútová 2005

© Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
spol. s r. o., Bratislava
e-mail: vsss@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

Realizované s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV
spol. s r. o.

Milan Rastislav Štefánik: Ekvádorský zápisník
(podľa vydania z roku 1928)

Doslov napísal Jozef Husár

Zodpovedná redaktorka Ingrid Skalická

Obálka Hana Kohútová

Sadzba Anna Chovanová

Tlač Kysucké tlačiarne

Vydanie druhé, vo Vydavateľstve
Spolku slovenských spisovateľov prvé
Printed in Slovakia

ISBN 80-8061-233-1

ÚVOD

Predkladám našej verejnosti dosiaľ neznámy a iste veľmi cenný dokument vzácneho ducha nášho nebohého národného bohatiera dr. Milana Rastislava Štefánika, spolutvorcu našej štátnej samostatnosti po Masarykovom a Benešovom boku, prvého ministra vojenstva, učenca svetového mena, človeka vznešených zásad a ideálov.

Dovoľujem si nazvať tento cenný a obsažný dokument prostým spojením *Ekvádorský zápisník*, hoci obsahuje poznámky aj z iných miest; zväčša sú to však poznámky v súvislosti s pobytom v Ekvádore.

Zápisník je obyčajný malý poznámkový notes formátu 143 mm x 103 mm, v bezchybne zachovaných čiernych mäkkých plátenných doskách s jednoduchou hnedou predsádkou. Celkove obsahuje 116 strán štvorčekového papiera dobrej kvality. Poznámkový papier je v troch zošitoch: prvý obsahuje 40 strán, druhý 36 strán a tretí opäť 40 strán. Z druhého zošita boli pravdepodobne vytrhnuté dva listy, t. j. štyri stránky. Do *Zápisníka* bol vložený malý pijavý papier červenej farby.

Na prvej strane predsádky je v úhladnej úprave označená firma:

Correá & Ra Pozo
Arliogos Para Escriptorio
Livros commerciaes

— * —

Papelaria e Typographia
Telephone 953
Endereco telegraphico: „Qzo Par.“
210, Rua do Quro, 214 – Lisboa.

Okrem lisabonskej firmy je uvedená aj obchodná značka výrobku 5-60-R a obchodná značka predajnej ceny: tl/uz—.

Zápisník si Štefánik kúpil pravdepodobne v Lisabone počas zastávky na ceste cez Dakar v africkom Senegale do Ria de Janeiro, ktorú ako šéf francúzskej vedeckej výpravy uskutočnil v lete 1912. Cieľom cesty bolo pozorovanie zatmenia slnka v Brazílii.

Štefánikove zápisky sú zaujímavé nielen po stránke formálnej, ale najmä vecnej, svojím bohatým obsahom.

Uvediem niekoľko poznámok k formálnej stránke zápisníka.

Nepatrná časť poznámok je písaná ceruzou, ostatné poznámky sú písané perom.

Na prvých stránkach sú značne zastúpené francúzske výrazy; nepatrne je použitá angličtina (uvedený je nadpis akéhosi vedeckého diela, ktoré pravdepodobne vypracova-

la vedecká výprava Kolumbijskej univerzity na Galapágoch, ďalej niekoľko poznámok a názvov označujúcich plavbu, prípadne názvy plavebných spoločností). Anglických výrazov je teda v *Zápisníku* poskromne, viac je výrazov francúzskych, najmä v období od 30. augusta 1913 do 26. septembra 1913, zaznamenaných na prvých stranách (17 – 21). Vysvetľujem si to tým, že Štefánik bol v rozhovoroch a rokovaní stále odkázaný na francúzštinu; tento fakt sa preniesol aj do poznámok. Keď bol znova sám a žil pre seba a svoju dôvernosť, cítil a myslel rodným duchom slovenským; preto aj zápisky písal po slovensky. Francúzštinu Štefánik používal bežne v súvislosti s textom v slovenskom jazyku, v ktorom poznámky zapisuje.

Slovenské poznámky si iste viedol aj z iných vážnych dôvodov: aby ich obsah nebol tak ľahko prístupný cudziemu okoliu. A poznámky mali veľmi dôležitú dokumentárnu hodnotu pre jeho neskorší referát v Paríži.

V poznámkach sú použité aj dve latinské príslovia: jedno je zaznamenané 17. novembra 1913, druhé 26. decembra 1913.

Štefánikova slovenčina nesie badateľné stopy rodného kraja, rodných Košarísk. Poznávame z nej vôňu osobitej rečovej svojráznosti. Štefánikov pravopis má niekoľko zvláštností: často neoznačuje infinitívne (neurčitkové) tvary mäkčeňom: poznat, prenajat, trvat, smet, chcet, napí-sat, hovorit, dávat, podujat, pracovat atď.; nepoužíva mäk-

čeň ani pri mnohých podstatných menách rodu ženského: časť, nemravnosť, žiadosť, hrdosť, spoločnosť, prepastosť, rýchlosť alebo v iných výrazoch: šťastný, nádražie, ďalej, deň, penazí, víťazí a podobne. V uvedených tvaroch možno badať tvrdú výslovnosť rodného Štefánikovho kraja; podobne aj v ďalších výrazoch: penazí, víťazí, vyrídí, vyrídil, pamätný, retazi, snaha, zbraňami, ako aj tvar s Esmeraldou, vyjadrujúci 7. pád jednotného čísla dostatočne dokumentujú Milanov vzťah k domácejmu dialektu. Zložitejším problémom bolo používanie i a y: niektoré chybné tvary si Štefánik opravil sám, v iných bol nedôsledný. Nie je hádam účelom vydania *Zápisiek* rozoberať len pravopisnú stránku, pokladám ju za druhoradú, lebo viac si cením hodnoty ich obsahu. Preto tiež pravopisné nedôslednosti sú opravené.

Štefánikova slovenčina obsahuje aj veľa českých výrazov, na ktoré si privykol počas štúdií v Prahe aj časťou živou korešpondenciou s českými priateľmi. Uvádzam iba niektoré výrazy: obtíže, prokouknul, sklep, blechy, poledne atď.

Niektoré výrazy si Štefánik tvoril sám z francúzskych, prípadne latinských slov. Pre laika by boli niektoré výrazy nejasné bez vysvetlení, tie sú uvedené na konci diela.

Načrtol som charakteristiku ohľadne jazykovej stránky, treba však ešte niečo veľmi dôležité poznamenať k Štefánikovmu písmu. Poznámky nesú stopy náhlivosti aj poko-

ja, zdravia aj ťažkých kríz. Niekde sa prejavuje jeho známe, typické, vyrovnané písmo silných ťahov, na mnohých stránkach badať ozaj len najväčší chvat a rozrušenosť, ktoré na niektorých miestach dodávajú písmu nečitateľnosť a nejasnosť. Štefánikov rukopis možno vcelku prečítať bez problémov, až na niekoľko záhadných výrazov, ale tie sú jedinečné. Nepodarilo sa mi vôbec rozlúštiť asi desať výrazov, no zmyslu a podstate celku to vôbec neuškodí.

Štefánikove šifrované telegramy, pochopiteľne, uvádzam bez pokusu o výklad, prípadne rozbor. Kde je text telegramov vo francúzštine, ten je náležite preložený. Táto poznámka síce patrí do ďalšieho výkladu, ale uvádzam ju teraz, aby bolo jasné, že šifrované telegramy nerátam do počtu nerozlúštených výrazov Štefánikovho rukopisu.

— * —

Obsahu *Zápisníka* treba venovať takisto niekoľko poznámok. Popri informatívnych poznámkach o hoteloch sú bohaté a ozaj bystré charakteristické obrázky z pozorovania krajín, miest, ľudí, kultúry (dojmy sú pôsobivé a cenné), ďalej vedecké pozorovania na mori z oblasti astronómie aj fyzikálneho zemepisu meteorológie. Bohato je zaznamenaná stránka spoločenského styku s priateľmi a známymi, oficiálnymi osobnosťami aj dámskou spoločnosťou, pozorovanie života a kultúry v Ekvádore. Presne

opísal postup pri organizovaní vedeckej práce v spolupráci s riaditeľom hvezdárne Tufiňom, Ing. Cruzom, Alvarezom, ministrom výučby Intriagom a jeho tajomníkom Morenom. Fotograficky verne je zachytený celý postup diplomatického rokovania s oficiálnymi osobnosťami Ekvádora: prezidentom Plazom, ministrami Intriagom, Dillonom, Peñaherrerom, riaditeľom pošty Destrougeom, policajným prefektom atď. v spolupráci s dr. Reinbourgom a francúzskym ministrom (vyslancom) Francastelom.

K uvedeným bohatým podrobným poznámkam treba zaradiť aj Štefánikove charakteristické intímne poznámky: jeho úprimný vzťah k rodine, otcovej pamiatke, mamulienke, sestre Olinečke, bratom aj druhým sestrám, rodnému kraju, Slovensku, ľudstvu, dobrým priateľom v Paríži, najmä slečne Janssenovej, k dr. Dušanovi Makovickému v Rusku atď.

Štefánik nikdy nezabúdala, že je synom porobenej slovenskej krajiny... Aj v ďalekej cudzine bol verný Slovensku, myslel naň a chcel mu byť užitočnejší v cudzích službách. A nesklamal sa!

Nezabúdala ani sám na seba; jemnými črtami zaznamenal vlastné duševné rozpoloženie, bôle aj strasti; je to ozaj sponď ušľachtilej duše...

Podľa stručného výpočtu obsahu *Zápisníka* možno oprávnene hovoriť o jeho bohatstve a hodnote. Máme síce od Štefánika pekne vykresleny jeho prvý výstup a pobyt na

Mont Blancu, ale tieto zápisky prinášajú vôňu tropickej bujnej vegetácie z krajov večnej rovníkovej oblasti, o ktorých sme dosiaľ v našej spisbe mali veľmi málo pôvodného materiálu. Preto plným právom môžeme nazvať jeho *Zápisník* aj vzácnym a hodnotným obohatením našej pôvodnej literárnej tvorby z cestovateľskej oblasti. Som presvedčený, že keby Štefánik dnes žil, *Zápisník* by dôkladne využil na mnohé účely, nielen vedecké, ale aj umelecké. Podnetov, postrehov, charakteristických črt, obrázkov a materiálu poskytuje veľké bohatstvo.

Preto dnes s výrazom piety s láskavým dovolením našej milovanej babulienky, Milankovej mamičky, uverejňujem jeho *Zápisník*, aby naša verejnosť mala možnosť oboznámiť sa s jeho životným dielom a úlohami, ktorými bol poverený takmer v predvečer prvej svetovej vojny v Ekvádore.

— * —

Zaznamenané obdobie je iba pomerne malý diel zo Štefánikovho života, ale predsa platne a hodnotne prispieva k poznaniu jeho osobnosti a práce.

Ako som už poznamenal, Štefánik si zápisník kúpil v Lisabone pred cestou do Brazílie, ktorú uskutočnil v druhej polovici augusta 1912. A niečo z tejto cesty aj zapísal, a to prvé tri septembrové dni. Sú to stručné poznámky; týkajú sa pobytu v senegalskom Dakare, v západnej Afrike.

Odtiaľ pokračoval v ceste ďalej – do Ria de Janeiro, kde ho slávnostne privítali vládni činitelia. Keďže z týchto čias máme v *Zápisníku* iba stručné poznámky, objasní nám viac rodinná korešpondencia, lístok zaslaný pred odchodom do Brazílie z Lisabonu rodičom 27. augusta 1912 do Košarísk a švagrovi Eugenovi Hajtšovi, učiteľovi do Spišských Vlách.

Mr Ma Štefánik

Košariská, p. Berezó, Nyitra v. Hongrie

Lisabon 27. VIII. 1912

Drahí rodičovia, šťastlivo sme sa dostali do Lisabonu; odpoľudňa ideme ďalej, o týždeň budeme v Senegalsku – v Dakaru. Súčasne Vám posielam list. – Váš milujúci Vás syn Milan.

*Všetkých našich bozkávam. –**

(Pohľadnica má značku a nadpis: No 87. M. T. Lisboa – Vista da Graça.)

Spomínaný list bol pravdepodobne zničený počas vojny, keď Štefánikova mamička bývala v Palánke u syna Igora; tam často pocítila veľký záujem zo strany maďarskej žandarmérie. Preto aj Milanova korešpondencia bola čiastočne zničená. Škoda, veľká škoda cenných dokladov! Nebolo však pomoci!

Lístok odoslaný švagrovi Eugenovi, ktorý mal za manželku jeho sestru Oľgu, nesie stopy bôľov a starostí.

* Písanie v texte kurzívou je zachované.

Eugen Hajtš

Szepes Olaszi Hongrie

Lisboa (Lisabon) (bez dátumu)

Drahý Eugenko, milovaná Olinka a detičky, tak som utrápený, ubolený! Vyrozmávam Vám to na jaseň (koncom novembra), až sa navrátim. Teraz cestujem do Brazílie, kde budem pozorovať zátmenie slnka. Menovaný som šefom tejto vedeckej výpravy. Napíšte mi: „Štefánik, Observatorio Rio de Janeiro, Brazil.“

Rád bych Vás videl a Vás vyobjímal. Váš milujúci Vás Milan.

(W. 7 M. F. Lisboa – Vista da Graça)

Ako vidieť, Štefánik podnikal cestu do Brazílie za veľmi ťažkých okolností, najmä po stránke zdravotnej. Aj vnútorného pokoja mal málo, preto túžil po oddychu. Dôvernejší bol k sestričke, rodičom nechcel iste spôsobiť zbytočné starosti.

Cestu cez Dakar a Atlantický oceán expedícia šťastne zvládla. Lístok zaslaný rodičom v deň prístátia v Riu de Janeiro 10. septembra 1912 oznamoval:

Mr et Mme Pavel Štefánik

Košariská, p. Berezó, Nyitra v. Hongrie, Europe

Rio de Janeiro 10. IX. 1912

Drahí rodičovia, práve sme zastali v krásnom prístavu Rio de Janeiro. Mám veľkú prácu a starosť s mojimi bednami, ktoré vážia mnoho tisíc kg. Vítajú ma tu officialne. Odpíšem Vám ešte dnes. Bozkáva Vás Váš syn Milan.

(Sľúbený list sa takisto nezachoval.)

(Na pohľadnici je zobrazený prístav Rio de Janeiro; pohľad z pevniny cez utešenú partiu výstavnej štvrti pod homolovitými kopcami na drobné ostrovy pred prístavom. Rio de Janeiro, Vista tirado do cume do Corcorado.)

Máme tak aspoň stručne zdokumentované, ako sa Štefánik dostal do prístavu. Tento milý lístok svedčí o mnohom, ale z rodinnej korešpondencie sa nezachovali podrobnejšie správy o jeho ďalších osudoch, práci, vedeckom pozorovaní atď., k dispozícii je iba stručný lístok adresovaný švagrovi Eugenovi Hajtšovi. Je bez dátumu, ale hovorí jasne:

Moji drahí, vraciam sa do Europy, naskore Vás navštívim. Som dosť zdravý. Bozkám Vás, vrúcne Váš Milan.

(6 Avenue du Central – Rio de Janeiro)

Ďalšie správy z rodinnej korešpondencie z tohto obdobia chýbajú.

Milan v decembri 1912 trávil čas skutočne doma; boli to jeho posledné šťastné Vianoce. Vtedy ešte žil jeho milovaný apenko... V apríli 1913 zomrel a s ním odišlo mnoho. Návšteva chorého otca a účasť na jeho pohrebe boli Štefánikove posledné návštevy v rodných Košariskách a rodiny vôbec. Odobral sa od všetkých – naveky...

— * —

Podľa uvedeného je z roku 1912 zaznamenaná iba nepa-

trná časť jeho ciest. Bohatšie a pravidelnejšie sú záznamy z roku 1913. Začínajú sa 30. augustom – vyplávaním z Le Havru a končia sa až 1. januára 1914. Nie sú však zapísané všetky dni; niekedy vypadol deň-dva, prípadne aj viac. Po 30. auguste je zaznamenaný až 5. september, vynechané sú dni 6. – 10. september, ďalej 12., 20., 21., 22. september a od 27. septembra do 16. októbra 1913. Od 17. októbra sú vynechané dni až do konca mesiaca. A z novembra sú zaznamenané: 1., 5., 8., 13., 15., 16., 17., ostatné dni sú vynechané až do 25. novembra.

Od 26. novembra zápisky pokračujú pravidelne a nie je už vynechaný ani jediný deň. Zaznamenané sú postupne všetky dátumy, niekedy je pripísaný aj konkrétny deň v týždni (pondelok, utorok atď.). Niektorý deň si Štefánik zaznamenal stručne, inokedy veľmi podrobne; záviselo to od bohatstva dojmov, práce, pozorovaní, rokovaní, a najmä od jeho zdravotného stavu. Dni od 26. novembra sú zaznamenané starostlivo a podrobne v hodinách aj v minútach. Bolo to iste potrebné v záujme dôležitosti Štefánikovho poslanca v Ekvádore.

Kraje, ktoré v roku 1913 Štefánik prešiel, cesty, ktoré absolvoval, sú ozaj jedinečné. Iba na ilustráciu:

30. augusta. Le Havre (Francúzsko) – New York (USA) – Buffalo, odtiaľ navštívil Niagarské vodopády, Chicago, Los Angeles v Kalifornii, San Francisco, Tahiti (Papeete); odtiaľ sa 17. októbra vybral do San Francisca, ďalej cez

New Orleans do Colonu, Panamy (Balboa), Buenaventury (v Kolumbii), Guayaquilu a Quitu (v Ekvádore). Začiatkom januára 1914 sa cez Guayaquil a Colon vrátil späť do Európy, aby sa vraj o 3-4 mesiace znova vrátil do Ekvádora. K tomu však nedošlo, lebo na jar 1914 veľmi vážne ochorel a podrobil sa nebezpečnej operácii v Angerse. Odtiaľ sú aj posledné správy z jeho rodinnej predvojnovnej korešpondencie.

Stručné záznamy objasňujú a doplňujú dva zachované lístky v rodinnej korešpondencii, zaslané švagrovi E. Hajtšovi:

Los Angeles 14. IX. 1913

Mr Mme E. Hajtš

Szepes Olaszi Hongrie, E.

Moji drahí, už som v Kalifornii a o dva dni odplávam do Tahiti. Píšte mi po obdržaní tejto karôtky „Palace Hôtel, San Francisco, Call“, kam sa navrátim počiatkom novembra. Potom pôjdem do Mexika, Panamy, Ekvádoru... opäť budem v Europe vo februári. –

Vrúcne Vás i detičky bozkáva Váš milujúci Vás Milan.

(Obrázok: San Gabriel Mission, near Los Angeles, Cal.)

Druhý lístok zasiela svojim drahým z Panamského prieplavu. Písal ho pravdepodobne v Balboi, lebo to by korešpondovalo s obsahom zápiskov.

Mr Mme Hajtš

Spišské Vlachy (!) Hongrie – Europe